

Krisztina RÁCZ¹Univerzitet u Beogradu
Institut za filozofiju i društvenu teorijuUniverzitet u Oslu
Fakultet za humanistikuUDK
305-055.2:323.1(497.113)
329.7(497.113)"1992/..."

ŽENE U KRIZNOM ŠTABU: SLUČAJ DUHOVNE REPUBLIKE ZICER^{2, 3}

APSTRAKT Na osnovu analize studije slučaja Duhovne republike Zicer, antiratnog pokreta u etnički pretežno mađarskom selu Trešnjevac nastalog 1992. godine, rad nastoji da pruži osvrt na teorijska i empirijska pitanja vezana za isprepletenost etničkog i rodnog identiteta. Koristeći interseksionalni pristup i analizu novinskih članaka i drugih štampanih izdanja i video snimaka nastalih u datom periodu i kasnije, kao i usmena i pismena prisećanja učesnika i učesnica mirovnog pokreta, članak se bavi temama poput značaja rodnih uloga i rodnih režima u svakodnevnicima zajednice koja je izgrađena u „Ziceru”, ulogom žena koje su inicirale Duhovnu republiku Zicer i njihovim viđenjem rata, antiratnog pokreta, etniciteta, roda i zajednice, rodnom distribucijom moći delanja unutar „zamišljene zajednice”, antiratnog delanja u manjinskim i/ili ruralnim područjima i dinamikom privatne i javne sfere.

Ključne reči: rod, etnicitet, Trešnjevac, Klub „Zicer”, Duhovna republika Zicer, rodne uloge, antiratni pokret

1 E-mail: krisztina.racz@ilos.uio.no

2 Rad je predstavljen na naučnoj konferenciji od nacionalnog značaja *Neko je rekao feminizam? Feministička teorija u Srbiji danas*, koja je održana u Institutu za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu (8–11. februar 2018) u organizaciji Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Instituta za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu.

3 Prva i duža verzija ovoga rada objavljena je na mađarskom jeziku pod naslovom „A tankokkal körbevett falu: Legenda és valóság a Zitzer Szellemi Köztársaságban” u zborniku *A vajdasági magyarok politikai- és eszemetörténete (1989–1999)* iz 2018. godine. Ovaj tekst predstavlja skraćenu, redigovanu, recenziranu i prevedenu verziju (prevod Emese Rajsli).

Tekst je rezultat rada na projektu „Politike društvenog pamćenja i nacionalnog identiteta: Regionalni i evropski kontekst” (179049), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

UVOD

Antiratni pokret koji je postao poznat po imenu Klub „Zicer” ili Duhovna republika Zicer iz Trešnjevca po trajanju je bio najduži te vrste u Vojvodini, ali se i šire u Srbiji ubraja među dugotrajnije i brojnije mirovne pokrete. Zbog raznih kompleksnih društvenih i geografskih okolnosti, kao što su periferna pozicija Trešnjevca na karti Srbije, demografski sastav stanovništva ili nedovoljna povezanost trešnjevačkih protesta sa drugim mirovnim pokretima u Srbiji, Duhovna republika Zicer ostala je prilično izolovana pojava. Uprkos tome, ona za selo i širu okolinu, kao i za Mađare i Mađarice u Vojvodini, predstavlja značajan događaj, stvarajući specifičan narativ u kojem su na implicitan ili eksplicitan način prisutni elementi koji su tema ovog teksta: etnicitet i rod.

Pored stručne literature o pomenutim elementima, kao teorijski okvir u studiji koristim perspektivu interseksionalnosti. Tim je metodološkim okvirom krajem osamdesetih godina počela da se koristi feministička teorija (Crenshaw 1989; Mackinnon 2013), ukazujući na to da znamenja identiteta, kao što su rod, etnicitet, rasa ili klasa, stvaraju kompleksnu i dinamičnu jedinicu, i na taj način jačaju ili slabe jedni druge. Usled toga, samo njihova zajednička analiza može dati obuhvatnu sliku o nekoj društvenoj pojavi. Karolina Lendak-Kabok je primenila perspektivu interseksionalnosti u kontekstu vojvođanskih Mađara i Mađarica, pokazujući da rodni stereotipi proizvode različite okolnosti za žene i za muškarce. Drugim rečima, ukoliko se rodnim razlikama doda i manjinsko iskustvo, dobijamo novu „matricu”, nove razlike, koje se ne mogu sagledati odvojeno (Lendák-Kabók 2016).

U narativ ubrajam elemente međusobno povezanih pismenih ili usmenih tekstova, koji, iako se mogu objasniti i van konteksta, nisu nezavisni od lične interpretacije govornika/autora ili govornice/autorke (Schiffrin 1994). U govornom jeziku je izraz „pripovest” najbliži narativu kao jedan od najvažnijih tipova interpretacije (Mishler 1986), a zbog svoje jezičke strukture predstavlja najvažniji način izražavanja uspomena (Irwin-Zarecka 1994). Analizom narativa želim da odgovorim na dve grupe pitanja: kakva je bila uloga etničkog identiteta, to jest manjinske pozicije u nastanku i razvoju

Republike Zicer, te kako se organizovao trešnjevački mirovni pokret iz aspekta roda i rodnih uloga. Obuhvatno rečeno, zanimaju me uticaji elementa identiteta (koji se pojavljuju u narativima o Duhovnoj republici Zicer) na individue i zajednicu. U daljem tekstu, uprkos tome što moja studija nema istorijski karakter, radi određivanja društveno-političkog konteksta pružam kratak istorijski sažetak, a posle toga ću govoriti o dve odvojene perspektive, koje se mogu i zajedno interpretirati: o etnicitetu i o rodu.

PREGLED DOGAĐAJA

Dana 10. maja 1992. godine, u pet sati popodne u Trešnjevcu je sazvan seoski skup, čiji je cilj bio protest protiv masovne mobilizacije u selu. Od 1991. godine je bilo više sličnih akcija širom Srbije, ali je sve do tada u Trešnjevcu uručeno relativno malo poziva vojnim obveznicima. Na kraju aprila ili početkom maja (tu se svedočenja razlikuju) 1992. godine, u Trešnjevac je odjednom stiglo oko dvesta dvadeset poziva, što je značilo – uzimajući u obzir broj stanovnika sela – da je polovina vojnih obveznika trebalo da ode na ratište u Baranju. Ideja sazivanja skupa je potekla od sedam žena, koje su radile u mesnom domu zdravlja (Klara Balint, Veronika Gazdag, Eržebet Kanjo, Laura Kawai, Ildiko Bata (rođena Mesaroš), Ester Pekla i Gizela Teslić), jer su mislile da „treba nešto da se uradi protiv toga” (Gazdag 2018).⁴ Obratile su se za pomoć direktoru lokalne škole, Lajošu „Laciju” Bali, predsedniku Demokratske zajednice vojvođanskih Mađara u kanjiškoj okružnoj organizaciji i skupštinskom poslaniku, jer su znali da ima iskustva u organizovanju sličnih akcija – po kazivanju Veronike Gazdag, Bala je verovatno bio prisutan u domu zdravlja kada je pokrenuta inicijativa (ibid.). Početna ideja je bila da će se organizovati demonstracije, ali su se posle konsultacija sa Balom odlučile za sazivanje seoskog skupa kao organizacijske forme, jer je to bilo dovoljno samo prijaviti, to jest nije bila potrebna dozvola (pridobijanje dozvole bi bio duži administrativni postupak, sa rizičnim ishodom). U policijskoj stanici u Kanjiži je nekoliko dana pre događaja trebalo popuniti obrazac i navesti između ostalog organizatore,

4 U ovom prvom odeljku označavam izvor samo kod doslovnih citata, kao i u slučajevima kada su sećanja protivrečna (kod neoznačenih elemenata narativa različiti izvori se slažu u opisu događaja).

očekivane učesnike i trajanje skupa. U skladu s Balinim savetom, pokušale su da navedu činjenice što nejasnije, ali ipak u skladu sa pravilima. Tako su na formularu organizatorke postale „žene iz Trešnjevca”, učesnici „stanovnici Trešnjevca i okolnih sela, kao i predstavnici političkih organizacija”, a za trajanje je naznačeno da „može da traje jedan sat, ali možda i pola dana, dva dana, možda i ceo mesec”⁵ (Balla 2017a).

Govornici i govornice na seoskom skupu – Lajoš Bala, Klara Balint, Eva Miler, Nenad Čanak, Andraš Agošton, Bela Čorba i Zoltan Varga – obraćali su se sa stepeništa pored škole, a učesnici i učesnice, koji su uglavnom bili meštani i meštanke, stajali su rasuti u blizini. Kada su na Balin poziv svi prišli bliže, ispostavilo se da ih je više stotina. Organizatori i organizatorke su formulisali i naglas pročitali sledeće zahteve:

„1. Zahtevamo da se povuče naredba za mobilizaciju! 2. Zahtevamo da se vrate oni koji su već na frontu! 3. Zahtevamo da nekažnjeno mogu da se vrate oni koji su pobjegli u inostranstvo! 4. Neka se osnuje Mirovna liga opštine Kanjiža!” (b.r. 1992; Balla 2017b, 173.)

Za vreme seoskog skupa, ili kasnije u Klubu „Zicer” (prisutni se različito sećaju), počela je da se širi informacija da je selo opkoljeno oklopnim vozilima. Balinim rečima:

„tamo smo saznali, ispričao nam je jedan putnik, da je selo opkoljeno oklopnim vozilima. Tadašnji čovek državne bezbednosti, poznavao sam ga, bio je iz Sente, tvrdio je u filmu Pište Kovača (*Asszonyok lázadásá – Ustanak žena*) da tada u Vojvodini nije bilo toliko oklopnih vozila da bi mogla da opkole selo. Ja sam broj vozila tačno znao: devedeset dva. ... Odakle sam ja to znao? Kada smo to saznali, jedan od mobilisanih učesnika protesta je ustao, seo u svoj auto (imao je starog stojadina) i otišao da proveru okolinu sela. A vojnici nisu znali šta da rade. Čak su mu ispričali da su sva oružja napunjena bojevom municijom. I da čekaju naredbu, kada treba da se puca. Jer se to već znalo, ako dođe do nekog nereda, obavezno treba da se puca” (Balla 2017a).

5 Ovaj i sledeći citati sagovornika, kao i oni iz pismenih i video izvora, originalno su na mađarskom jeziku.

Prema Šandoru Palu, Ferenc Čubela, Andraš Agošton i on su kao skupštinski poslanici pregovarali sa pukovnikom Nikolom Mandarićem i postigli da se tenkovi povuku (b.r. 1992). Bala, međutim, kaže da su

„sledeći dan poslanici Šandor Pal, Ferenc Čubela i Jožef Kasa tražili prijem kod Slobodana Miloševića. Lupali su o sto, znam, jer mi je Feri sve ispričao. Milošević je naredio povlačenje oklopnih vozila. Mada su imali naredbu za upotrebu oružja, i oklopna vozila su imala bojevu municiju” (Végi Zsoldos 2016, 10).

Ne zna se tačno ko je, sa kim i kako postigao da se oklopna vozila povuku, ako su uopšte opkolili selo, ali Milan Erdeljan, oficir u penziji iz Sen-te, kako to i Bala navodi, poriče da su oklopna vozila bila oko Trešnjevca: „Trešnjevac iz taktičkog aspekta nema vrednosti, to je jedno obično selo”, kaže on u filmu *Ustanak žena* (Kovács 2017).

Na skupu je usledila kritična tačka „kada je trebalo nešto da se uradi, a ne samo da se slušaju govori na trgu” (ibid.). Na Balin predlog, prisutni vojni obveznici i organizatorke su ušli u piceriju „Zicer”. Bala tvrdi da su se o tome, kao jednoj od mogućnosti, ranije dogovorali sa vlasnicima restorana, koji su iznajmljivali prostoriju od mesne zajednice i koji su takođe dobili nekoliko poziva za mobilizaciju (Balla 2017a), dok se Ildiko Bata seća da su joj vlasnici rekli da ih je iznenadila masa koja se pojavila na licu mesta, ali su podržali tu vrstu protesta (Bata 2018). Na licu mesta su organizovali krizni štab, čiji su članovi bili Vilmoš Almaši, Klara Balint, Sreten Handa, Maria Lukači, Ildiko Bata (Mesaroš), Peter Šarkanj i Lukač Sabo, a Balu su izabrali za glavnog organizatora. Telefaksom su obavestili više od pedeset osoba i institucija o tome da su se uselili u Klub „Zicer”, i kasnije nastavili kontinuirano obaveštavanje o događajima u Klubu i uopšteno u vezi s ratom. Obaveštenja su, posebno prvih dana, slali javnim ličnostima, političarima, novinarima i novinarkama, umetnicima i umetnicama iz mađarske zajednice u Vojvodini, koristeći lične veze Lajoša Bale, ali i medijima u Vojvodini, Mađarskoj, Srbiji, političkim (prvenstveno opozicionim) organizacijama, kao i svojim poznanicima širom sveta, koji su zbog ratnog stanja pobešli iz Vojvodine. Prve večeri su se pojavili u Klubu „Zi-

cer” predsednik Opštine Kanjiža Oto Šarnjai i predsednik Izvršnog veća Lukač Ujhelji i obećali da će zagovarati dijalog sa nadležnima. Prisutni su to obećanje već tada prihvatili sa skepsom, i shodno prvobitnom planu (da neće napuštati Klub „Zicer” dok im se ne ispune zahtevi), dogovorili su se da će prvo večer svi otići svojim kućama, ali će sledećeg jutra od šest sati muškarci koji su dobili poziv ili koji su ga očekivali i organizatorke i organizatori biti neprekidno u klubu (Balla 2017a; Kovács 2017). Ildiko Bata ima, međutim, drugačija sećanja: ona tvrdi da su već prve noći svi spavali u piceriji (Bata 2018).

Bilo kako bilo, sledećeg jutra je bilo više od dvesta ljudi u piceriji „Zicer” i dvorištu, koji u sledećih mesec i po dana uopšte nisu odlazili svojim kućama, ili su samo na kratko vreme napuštali prostor. Muškarci u početku ni danju nisu odlazili kući, ili samo „krišom” (Bata 2018). Oni koji su bili u radnom odnosu, a nisu mogli da dobiju slobodne dane, odlazili su da rade iz picerije i vraćali se nakon posla tamo, a porodica ih je obilazila popodne u „Ziceru”. U drugoj fazi otpora, kada se već nisu osećali toliko ugroženo, jer od seoskog skupa u selu nije bilo novih mobilizacija, noću su odlazili svojim kućama, ali je i druge nedelje Maria Lukači kuvala za više od sto pedeset osoba (Tóth 1992). U kancelarijama i u velikoj sali restorana, na sunđerima koje su dobili od zabavišta, ali i na stolovima za bilijar i ping-pong, spavali su vojni obveznici, Bala (koji je iz zdravstvenih razloga bio oslobođen vojne obaveze), Klara Balint i Ildiko Bata. Prvi dani su bili veoma intenzivni što se tiče kolektivnog doživljaja i izlaženja u javnost. „Prvi dani su bili euforični, mogućnost javnog govora nam je pružala osećaj slobode” – kaže Ildiko Bata (Berényi 2017). Svakodnevicu stanara „Zicera” je regulisao kućni red i raspodela poslova. Više njih je svedočilo da to nije bila žurka, stvarno su se osećali ugroženo (Tóth 1992). Osim sati koje su provodili zajedno u razgovorima, kuvanju, jelu, čišćenju, igranju bilijara ili šaha, spavanju, pisanju i slanju vesti i obaveštenja, uveče bi organizovali programe poput koncerata, promocija časopisa, literarnih večeri, razgovora sa političarima i političarkama, koje su osim stanara „Zicera” pratili i drugi Trešnjevčani i Trešnjevčanke, ali i ljudi koji su dolazili iz drugih naselja Vojvodine, tako se braneći od straha (Gazdag 2018).

Kada je aktivnost zajednice počela da jenjava, i stanari se više nisu stalno zadržavali u „Ziceru”, programi su preuzeli glavnu ulogu. U dvorištu picerije „Zicer” su nastupali mađarski pevači i pevačice, grupe, pozorišne trupe, pisci i spisateljice, pesnici i pesnikinje i novinari i novinarka iz Vojvodine i Mađarske, a od političara i političarki su gostovali Andraš Agošton, Nenad Čanak, Bela Čorba, Ferenc Čubela, Šandor Hodi, Nataša Kandić, Jožef Kasa, Šandor Pal, Vesna Pešić, Tibor Varadi i drugi. Tada je na Balin predlog osnovana i Duhovna republika Zicer, čime nastaje fiktivni entitet onih koji su navraćali ili stanovali u „Ziceru”. U drugom delu avgusta je padala kiša, došlo je jesenje vreme, a bilo je i vreme, kako Klara Balint navodi, da se počne žetva (Kovács 2017). Poslednji program u organizaciji Duhovne republike Zicer održan je 20. avgusta. Za vreme ta tri meseca nije došlo do političkih pregovora, a od nadležnih organa nije stigao nijedan odgovor na pisma, obaveštenja i zahteve. Oni koji su dolazili u „Zicer” ili stanovali u njemu su odlučili da ukinu održavanje programa.

Veronika Gazdag ističe da „nijedan Trešnjevčanin nije poginuo na frontu”, i prema njenom mišljenju je već i to ogroman rezultat za jedno tako malo selo (Gazdag 2018). Bala kaže: „posle 10. maja (1992) nikog nisu silom odveli na front u Hrvatsku ili Bosnu” (Végi Zsoldos 2016, 12) – mada u jednoj reportaži iz 1993. godine Livia Tot pominje mobilizaciju u Trešnjevcu posle „Zicera” (Tóth 1995). Ima i onih koji naglašavaju kako je državna vlast uspela da ignorisanjem uništi Duhovnu republiku Zicer. Do sredine avgusta 1992. godine „smo se umorili, nismo dobili nikakav odgovor od vlasti”, kaže Ildiko Bata (Bata 2018).

ETNICITET

Prema Balinom kazivanju, Trešnjevac je osnovan 1852. godine, i to tako što su neki vojnici mađarske revolucije 1848/49. na tom području zauzeli zemljište, jer nisu hteli dalje da rade kao nadničari zemljoposjednika. Prema Balinom mišljenju, ovaj se mentalitet vidi u odnosu Trešnjevčana prema veleposednicima (Balla 2017a). Međutim, narativom Duhovne republike Zicer ne dominira klasna, nego etnička pripadnost, i oko nje se primarno određuje identitet i formira zajednica.

U svom kazivanju Bala više puta ističe etničku pripadnost kada nešto negativno govori o nekoj osobi mađarske nacionalnosti. On, na primer, pominje mađarske špijune, mađarske potkazivače, polazeći od neke vrste podrazumevane solidarnosti na nacionalnoj osnovi, i osećajući razočaranje kada se to nije ostvarilo. „I to su Mađari”, kaže (Balla 2017a). Na drugačiji način se pak tematizuje interetnička solidarnost, koja se ne prikazuje kao svakodnevna pojava. Režiser, koji je ujedno i narator filma *Ustanak žena*, kaže: „puno Srba je izrazilo solidarnost sa ovdašnjim ljudima” (Kovács 2017). Novinarka koja je napisala članak pod naslovom „Poslednje utočište” smatrala je važnim da naglasi: „učesnici protesta su u jednom od obaveštenja istakli da ih podržavaju i iz susednog Velebita. To je važno zato što u tom selu žive uglavnom Srbi” (Tóth 1992).

Iz perspektive filmske reportaže pod naslovom *Hrabre Mađarice u južnoslovenskom ratu*, glavna odlika trešnjevačkog pokreta protiv mobilizacije bilo je odbijanje muškaraca iz sela, Mađara, da učestvuju u ratu u ime srpske nacije i radi teritorijalnih interesa Srbije. „Jednom čistom mađarskom selu je dojadilo da treba da učestvuje u ratu, koji nije njihov rat”, govori narator (Berényi 2017). Bala govori slično 10. maja, na seoskom skupu: „mi smo taoci trenutne srpske politike” (b.r. 1992). U knjizi *Saditi cveće u šlem (Virágot ültetni sisakba)*, Balog takođe ističe da se Trešnjevčani bore „na pogrešnom ratištu” (Balogh 2012, 102) – a to se može proširiti na sve Mađare u Vojvodini, kako o tome svedoči zbirka reportaža pod istim naslovom (Keszég 1995). Prema tome, za učesnike pokreta nije rat sam po sebi nelegitiman, nego je to učestvovanje Mađara u ratu koji se vodi u interesu Srbije. U filmskoj reportaži Mađarske televizije, kaže se da na početku pokreta „žene nisu htele da im muževi i sinovi ginu u tuđem ratu” (Berényi 2017). Isti film naglašava perspektivu etničke specifičnosti u vezi sa svim Mađarima u Vojvodini, tvrdeći da su Trešnjevčani pokazali „kako se Mađari iz južnih krajeva ne mogu tek tako koristiti kao mete” (ibid.). Pomenuta filmska reportaža predstavlja specifičnu etničku perspektivu prilikom određivanja ciljeva „Zicera”; narator naglašava da se na frontu u Baranji događalo da je Mađar iz Srbije na suprotnoj strani imao Mađara – „suna-rodnika” – iz Hrvatske, i da su Trešnjevčani to hteli da izbegnu (ibid.). U tom smislu, Republika Zicer ima iste argumente kao srpska opozicija, koja

je jugoslovenski rat nazivala „bratoubilačkim”, ne odbacujući ideju rata kao takvog, nego samo učešće vojvodanskih Mađara u njemu.

Razmatranje Ildiko Bata kako neuspeh „Zicera” možda potiče otuda što nije bio povezan sa drugim mirovnim pokretima dobija smisao ako uzmemo u obzir da je baš zbog njegove etničke specifičnosti retko dolazilo do umrežavanja sa drugim antiratnim pokretima. S druge strane, kada je do umrežavanja i dolazilo, ono je bilo u vezi s etničkom istovetnošću (na primer, nekoliko dana posle useljavanja u Klub, prisutni su bili i nastupili su kao govornici muškarci iz Stare Moravice, koji se takođe nisu odazvali na poziv za mobilizaciju [b.r. 1992]). Mada Lajoš Bala tvrdi da je Duhovna republika Zicer imala dobar odnos sa antiratnom feminističkom organizacijom Žene u crnom (Balla 2017a), koja je podržavala težnje Trešnjevčanki (Zajović 2012; Kaliterna 2013), to je u narativu o pokretu manje prisutno. Bala govori da je posle „Zicera” postojao pokušaj zajedničkog delanja sa drugim mirovnim pokretima, ali da se to nije ostvarilo jer „oni su sve shvatali previše univerzalno. Kao da nije važno da li je neko Mađar ili Srbin”, pa ironično dodaje, „govori srpski da te ceo svet razume”, sugerišući time da su te organizacije (naglašavajući da Žene u crnom ne spadaju među njih) univerzalnost zamišljale u znaku srpske dominacije (Balla 2018).

Nasuprot tome, u izvorima na engleskom i nemačkom jeziku, ta se etnička dimenzija ne naglašava, ili tek u zanemarljivoj meri (r.n. 1993; Friedman 1993; PeaceWomen Across the Globe n.d.; Paczian n.d.). Umesto toga, Duhovna republika Zicer se oslikava kao predstavnik univerzalne vrednosti mira. Televizija „Dojče vele”, na primer, reportaže o „Ziceru” i o Ženama u crnom emituje jednu za drugom, u okviru jedne emisije, povlačeći tako paralele među njima. Almaši takođe govori iz te univerzalne, mirovnjačke perspektive kada kaže da nije hteo da koristi oružje protiv drugih ljudi (Kovács 2017; Berényi 2017). Keseg o članovima Kluba „Zicer” piše da „nisu hteli da ubijaju” (Keszég 1992). Imre Košanji u jednom nemačkom dokumentarnom filmu govori o svojim hrvatskim i bosanskim prijateljima koje je stekao u Jugoslovenskoj narodnoj armiji, i o tome da ih još uvek smatra svojim drugovima (Haenecke and Leutner 1997). Almaši i Košanji, obojica dezerteri, u svojim naracijama relativizuju rat u celosti više od ostalih učesnika i zalažu se za mir kao univerzalnu

vrednost. To se može pripisati i njihovim ličnim nazorima, ali i činjenici da je na njih pala odgovornost javnog argumentovanja opravdanosti odbijanja mobilizacije, a u takvoj su situaciji univerzalni argumenti mira i ljudske solidarnosti prihvatljiviji nego princip etničke partikularnosti.

Pozivanje na višenacionalnu Vojvodinu je još jedna strategija koju mogu koristiti pripadnici i manjine i većine koji žele da odbiju učešće u ratu. Kao što jedan govornik kaže na mirovnom protestu u Senti: „ovo nije nacionalno okupljanje, nego vojvođansko” (Kovács 2017). Čanak upotrebljava isti argument kada na seoskom skupu u Trešnjevcu tvrdi da je svaki drugi vojvođanski vojni obveznik dobio poziv za mobilizaciju, a tek svaki jedanaesti iz uže Srbije, i na osnovu toga zaključuje: „ovo nije naš rat” (b.r. 1992). Jedan od učesnika seoskog skupa dodaje: „nije ni mađarski, ni srpski, ovo uopšte nije vojvođanski rat” (Haenecke and Leuthner 1997). Na skupu je govorio i otac jednog mladića koji je služio na frontu: „svi [vojnici na frontu] imaju istu sudbinu, i Srbi, i Mađari, svi”. Može se stoga primetiti istovremena prisutnost partikularnih etničkih i opštih mirovnih aspekata, koji u velikoj meri zavise od ličnosti, ideologije i trenutne situacije, a u kojoj imaju svoje mesto i etnička legitimacija odbijanja mobilizacije i univerzalni princip mira i nacionalne tolerancije.

Pitanje je koje obaveze imaju pripadnici i pripadnice manjinske nacionalne zajednice u ratu koji vodi država čiji/čije su državljani/državljanke i na čijoj teritoriji žive. Ono se čvrsto vezuje uz društveno-naučne interpretacije građanstva, koje ne predstavlja samo statičnu i formalnu zajednicu državljana i državljanke, nego uzima u obzir i kako, odnosno putem kojih apstraktnih i dinamičnih mehanizama nastaje neka zamišljena zajednica (Anderson 1983) i na koji način u njoj učestvuju članovi i članice te zajednice (Vasiljević 2016). Učešće zajednice vojvođanskih Mađara i Mađarica u jugoslovenskoj, a kasnije u srpskoj državi, značajno se menjalo u zavisnosti od toga koju je ulogu sama država namenila manjinskim zajednicama. Oslanjajući se na Eriksenov (Eriksen 2007) sistem pojmova, možemo tvrditi da učešće manjina u društvu zavisi od toga koji su oblici prihvatanja i isključenja važni u određenom društveno-političkom kontekstu. U vezi s Republikom Zicer i generalno u vezi s vojvođanskim Mađarima i Mađari-

cama, Bala govori o mirnodopskoj lojalnosti, koja se razvijala paralelno sa apolitičkim stavom (Balla 2017a; Kovács 2017) – što se odjednom promijenilo 1991. godine (Bata 2018).

Iz ličnih kazivanja o načinima na koje su doživljavane devedesete godine, kao i iz istorijske obrade tog perioda, izostaje manjinska perspektiva. Naučni radovi koji se bave ratnim godinama i sećanjem na njih su uglavnom rađeni iz srpske, to jest beogradske perspektive, a to otežava artikulisanje pozicije koja nije samo opoziciona, nego i manjinska, a uz to potiče i iz jedne ruralne sredine. Reč koja se izgovori na zvaničnom jeziku ima drugo značenje od one koja se izgovara na jeziku neke od manjina; jedno je biti antiratni aktivista/aktivistkinja u Beogradu, a drugo u Trešnjevcu, gde se svi međusobno poznaju, zna se, drugim rečima, ko je doušnik, ko je dezertter, gde nedostaje gradska anonimnost,⁶ kao što, najzad, reči imaju drugo značenje u zavisnosti od toga da li ih izgovara muškarac ili žena.

ROD

Pitanje zastupanja se osim na nivou zajednice pojavljuje i u ličnijim odnosima – na primer, u tome ko je od učesnika i učesnica u „Ziceru” zastupao zajednicu i uz čije se ime vezuju događaji u kolektivnom sećanju. U dokumentarnim filmovima i u pisanom materijalu se osim Lajoša Bale i Vilmoša Almašija najviše pominju Klara Balint, Ildiko Bata i Veronika Gazdag. Od svih njih, Bala je taj koji je javnosti najpoznatiji u vezi sa Duhovnom republikom Zicer. On je raspolagao sa dovoljno društvenog kapitala, mrežom poznanika, znanjem iz oblasti prava i političkim zaleđem da bi „puno pomagao ženama u organizaciji protesta” (Berényi 2017).

Praktičan cilj Duhovne republike Zicer je bio da zaštiti život Trešnjevčana koji su očekivali ili već dobili poziv za mobilizaciju – inicijatorke su bile „dve gospođe koje su pokrenule ustanak” (Tha 2012), koje su radile u lokalnom domu zdravlja. Naslov čak dva filma upućuje na inicijatorsku i

⁶ Zahvaljujem se Alparu Lošoncu koji mi je u decembru 2017. godine, na novosadskoj konferenciji *Istorija političke ideje i političkog samoorganizovanja vojvođanskih Mađara (1989-1999)* ukazao na ovaj bitan momenat.

vodeću ulogu žena u pokretu: reportaža Mađarske televizije pod naslovom *Hrabre Mađarice u južnoslovenskom ratu* iz 2017. godine, te dokumentarni film Ištvana Kovača iz iste godine, koji nosi naslov *Ustanak žena*. Novinarka Livia Tot je 1992. godine na licu mesta razgovarala sa Klarom Balint i Ildiko Bata, a njena reportaža nosi podnaslov *Devojke, žene na osmatračnici* (Tóth 1995). Novinar Karolj Keseg ih ovako karakteriše: „žene, majke, supruge, koje su stale pored svojih muževa i očeva, koje su znale samo to da ne smeju da dotaknu krv koja smrdi oko njih” (Balla 2017b, 195). U dokumentima o „Ziceru” Žena u crnom, Duhovna republika Zicer se pojavljuje kao ženski pokret (Gruhonjić 2007; Zajović 2012; Kaliterna 2013). Blagojević pak ne pominje „Zicer”, opisujući rasprostranjenost takozvanih ženskih pokreta, to jest antiratnog aktivizma van Beograda, na sledeći način: ženske organizacije na periferiji često imaju *ad hoc* odlike, i time slabe koncept i delotvornost samog pokreta (Blagojević 1998). Ova vrsta argumentacije može da objasni zašto se Duhovna republika Zicer slabo povezivala sa drugim organizacijama sličnih nazora u državi, a što je, kako su same napomenule, nedostajalo i Klari Balint i Ildiko Bata (Kovács 2017; Bata 2018).

Gal i Kligman ističu da se analiza roda ne bavi samo sistemom odnosa između muškaraca i žena, nego i načinima društvenih i institucionalnih promena (Gal and Kligman 2000). Rodne uloge se u konfliktima etničkog karaktera menjaju u skladu s istorijskim periodima i lokalnim specifičnostima, te se na osnovu rodničkih karakteristika ne mogu izvući generalni zaključci o političkim stavovima muškaraca i žena (Zaharijević 2010). Ipak, može se uopšteno reći da se u konfliktima i ratnim situacijama u duhu „afirmativnog esencijalizma” (Fox 1996) uloga žena tradicionalno svodi na održavanje moralne čistoće, stvaranje mira i društvenu brigu (Veronika Gazdag je lekarka, Klara Balint i Ildiko Bata su medicinska sestra i nastavnica, a jedna od njih danas radi kao negovateljica). Žene iz Trešnjevca nisu htele da se njihova akcija proglašuje političkom, nego su, kako se to iz njihovih zahteva vidi, naglašavale humanost i mir. Tokom rata u Bosni, jedna italijanska civilna organizacija izdala je publikaciju sa svedočenjima žena sa naslovom *Ovo nije moj rat* (Cacace et al. 1996 prema Helms 2003), u kojoj se takođe nalazi – ovaj put kroz perspektivu rodnog identiteta – argument koji je ranije naveden u slučaju „Zicera” kao etnička specifičnost: „ovo nije naš rat”.

Helms (Elissa Helms) se, međutim, kritički odnosi prema verovanju da bi (partijska) politika, kojom dominiraju muškarci, bila suprotna ženskim ulogama vezanim za žrtvovanje, majčinstvo i/ili brigu, koje ih redukuju na objekte rata lišene moći delanja (Helms 2007). Organizacijski, humanitarni i emocionalni rad koji vrše žene Helms naziva „feminiziranim ‚čišćenjem‘” (*feminized ‚clean-up work‘*), koje se obavlja u toku ili posle rata koji vode muškarci (Helms 2003), u šta spadaju i delatnosti koje su vršile žene u „Ziceru”. Shodno tome je Bala već na seoskom skupu, kada je odlučeno da će se vojni obveznici useliti u piceriju, ulogu žena video u tome: „molim prisutne dame da zajedno sa organizatorima organizuju život muškaraca” (b.r. 1992). A ovako se priseća tog momenta: „vođstvo je preuzeo krizni štab, i odmah kad se videlo da u njemu ima žena, počele su sa ulepšavanjem prostora” (Balla 2017a). Dodatno romantizujući ulogu požrtvovane domaćice koja je pripadala ženama u „Ziceru”, jedna priča Ištvana Baloga govori o tome kako su muškarci ocenjivali jelo koje su im spremale žene u Klubu:

„večera je skuvana, to je bilo prvo postignuće okupljenih žena, jer su servirale skoro trista porcija! ... Meni se baš dopalo, i priznajem, prepoznao sam ukuse iz kuhinje moje žene! ... Svi mi, čije su žene tada kuvale, prepoznali smo ukuse iz kuhinja svojih supruge. Možda je to bila neka čarolija, jer su žene sposobne svašta da urade, i Bog im pomaže u dobrim delima!” (Balogh 2012, 74).

U većini narativa, uloga žena u pokretu često je ostajala simbolična; iako su bile inicijatorke, njihova politička akcija u zajednici se nije smatrala legitimnom. Na osnovu tih narativa, žene su seoski skup organizovale radi drugih, o čemu svedoči i njihov apel koji počinje sa „mi, majke, supruge i sestre iz Trešnjevca” (b.r. 1992) – njihova moć delanja ne proizilazi iz njih samih, nego iz brige za njihove muškarce. Obraćajući se na skupu, Klara Balint kaže: „*dobili smo sto poziva*” (Kovács 2017), a Ildiko Bata: „*nećemo prihvatiti nijedan poziv više*” (Balla 2017b, 172) i „zalažemo se za sebe i za druge” (Kovács 2017). Govoreći u prvom licu množine, one se zalažu za celu zajednicu i govore u njeno ime. Kao što Ildiko Bata kaže, „bilo je važno da [muškarci] osete da nisu sami” (Bata 2008).

U narativima o Duhovnoj republici Zicer se više puta pominju deca, a time i dihotomija privatnog i javnog. Privatnu sferu porodice prikazuje Balogova priča koja govori o tome da je dete jednog para začeto baš za vreme „Zicera”, kada je muž sa fronta stigao kući na odsustvo u Trešnjevac, a žena je bila članica pokreta „Zicer” (Balogh 2012). O deci govori i Ildiko Bata na seoskom skupu: „nećemo deci da prenesemo strah i beznađežnost!” (b.r. 1992), ili tekst Klare Balint: „nemate pravo da zaplenite dečje osmehe!” (Balla 2017b, 55). Stoga, prema narativima, osim što protestuju da bi zaštitile svoje muževe, žene žele da pruže i svojoj deci, svojim porodicama, mirnije, bezbednije društvo. Taj argument simbolično vezuje žene za uloge domaćice, majke, a time i čuvarke opstanka nacije – što je u društvenom kontekstu etničke manjine dodatno naglašeno.

Od tri žene koje se često pominju kao inicijatorke, i Veronika Gazdag predstavlja tu perspektivu kada govori kako nije mogla da učestvuje u organizaciji jer je radila i brinula se o svojoj deci (Gazdag 2018). Treba, stoga, osim simboličnih uočiti i one konkretne, svakodnevne načine raspodele rada koji se vezuju za rodne uloge, koji su majke sa decom veoma često primoravali na „duplu prisutnost” (Balbo 1979, prema Fantone 2007), to jest na obavljanje zadataka i na poslu, i kod kuće, što je vodilo otežanom izlasku u javnu sferu.

Narativi Klaru Balint i Ildiko Bata ipak više prikazuju u kontekstu angažovanja za zajednicu, posebno potonju, koja naglašava da je lično nisu doticali razlozi koji su doveli do pokreta, jer joj ni muž, ni brat, ni otac nisu bili vojni obveznici (Tóth 1992; Bata 2018), te se njena angažovanost može pre svega smatrati delanjem za opšte dobro i za zajednicu. Suprug Klare Balint je bio na frontu, te je ona imala snažnu ličnu motivaciju u inicijativi „Zicera” i u učešću u protestima, ali ona sama takođe ističe i javnu, zajedničku perspektivu kada ukazuje na kolebanje između tradicionalno ženske brige za porodicu i uloge mirotvorca, to jest angažovanosti za zajednicu i vodeće funkcije u pokretu. Kao što priča, imala je grižu savesti, jer kad joj se suprug vratio sa fronta, stigao je „u praznu kuću”, dok je ona bila u „Ziceru”, a dete kod babe (Kovács 2017).

Dok se žene u diskursima o ratnim konfliktima najčešće pojavljuju kao organizatorke i supruge, kada je reč o muškarcima češće se koristi vojni i politički govor (Mostov 1995; Žarkov 1999). „Videlo se na njima da su služili vojni rok i da znaju kako da se ponašaju u toj situaciji”, priča Bala o useljenu u Klub (Balla 2017a), na taj način opisujući strukturu „Zicera”, koja se oslanjala na muškarce, delimično čineći nevidljivom ulogu žena u pokretu. U dokumentarnom filmu, Vilmoš Almaši je predstavljen kao dezertar, kao osoba koja je odbila da nosi oružje, ili kao osuđenik pred vojnim sudom, a Bala kao političar i duhovni otac „Zicera”, uprkos tome što formalno nije imao ulogu u odlučivanju, a on sam je muške stanare „Zicera” često zvao rezervistima (Kovács 2017). Ildiko Bata čak primećuje da su Balu više zanimala intelektualna poimanja, ali je konkretne probleme trebalo da rešava ona (Kovács 2017) – mada u jednom od intervjuja ističe da je sve koji su joj se u „Ziceru” obraćali sa praktičnim problemima upućivala na Balu: „U toj situaciji bi bio luksuz da se dozvoli da se neko udalji od stvarnosti i da boravi u nekim uzdignutim regijama” (Bata 2018).

Upravo je, međutim, tradicionalna rodna uloga bila ta koja je u konkretnim prilikama omogućila žensku inicijativu: nije slučajno doneta odluka da su žene upisane kao organizatorke seoskog skupa. Moć delanja žena u ratnim situacijama je ponekad upravo zato uspešnija, jer se one ne smatraju izvorima opasnosti, pretnjom (Helms 2003), i time se stvara „manevarski prostor” za njih. Drugi važan momenat u Duhovnoj republici Zicer je bio taj što je, iako su brzo shvatili da do pregovora sa predstavnicima vlasti verovatno neće doći (Bata 2018), sam pokret, proces protesta i uloga žena u njemu bila značajna. Neke od njih su na tom mestu i tada stupile prvi put u političku sferu i osetile da su sposobne za borbu, i to, kako je Ildiko Bata rekla, „ne oružjem, nego rečima” (Berényi 2017).

Sociološkinja Janja Beč Nojman ukazuje na još jednu važnu stvar u dokumentarnom filmu *Nisu ćutali*: u patrijarhalnoj mačo kulturi našeg doba i našeg društva, muškarci ne mogu da kažu da neće da idu na ratište jer se boje (Leđenac et al. 2015). „Mentalitet muškaraca je takav da oni ne pričaju mnogo o tome u porodici, nego raščiste ta pitanja sami sa sobom”, kaže i

Veronika Gazdag, ukazujući na to da su žene, baš zbog svoje društvene uloge koja ih smešta u poziciju slabih i ranjivih, mogle da pokrenu inicijativu otpora (Gazdag 2018). Stoga (takozvana) apolitična aktivnost žena otvara ranu na samoj političkoj aktivnosti.

ZAKLJUČAK

Za više učesnika Duhovne republike Zicer, taj događaj je bio od velikog značaja, nekima je uticao na političku karijeru, neki su (i) zbog „Zicera” odlučili da se ne odazovu na mobilizaciju, neki su u „Ziceru” pronašli utočište od vojnih organa, a neki su za ta tri meseca pronašli svoje mesto u zajednici. Taj glas, te reči su predstavljale moć i način delanja učesnika i učesnica, nasuprot ratnoj propagandi i oružju političke vlasti. Subverzivnost članova i članica Duhovne republike Zicer možda se može videti u njihovoj veri da se „računa ... na nas, [da] predstavljamo neku vrednost” (Bata 2018), u istrajnom održavanju programa, u nadi da će neko da pregovara s njima i/ili da će njihov pokret da se priključi državnoj mreži mirovnih pokreta. Duhovna republika Zicer je, međutim, bila isto toliko važna i za užu zajednicu koliko za spoljašnji svet. Njihova obaveštenja za javnost i pisma društvenim akterima od Ujedinjenih nacija preko Slobodana Miloševića do Erika Kleptona, nisu bile samo vesti o učesnicima i učesnicama, nego su služile i stvaranju zajednice. Državna vlast je na sve to reagovala tako što nije reagovala, a time je ugasila pokret.

Uloga etničke manjine u nekom društvu se razlikuje od one koju ima većina (Anthias and Yuval-Davis 1989), budući da ona iz druge pozicije učestvuje u ratu od većinskog naroda. U oružanom sukobu žene i muškarci imaju različite uloge, i kao što postoji razilaženje u tome u čemu žene prepoznaju svoju ulogu i kako je doživljavaju (Yuval-Davis 1997), tako su vidne razlike i u tome kakav će narativ obrazovati različite etničke zajednice radi legitimisanja svoje pozicije. Uz pomoć interseksionalnog pristupa, možemo da posmatramo složen sistem etniciteta i roda, individue i zajednice. Po čemu se „Zicer” razlikovao od drugih mirovnih pokreta na teritoriji bivše Jugoslavije? Na teritoriji Srbije (osim Kosova) nije bilo oružanih sukoba, kao što je to bio slučaj u ostalim republikama, to jest antiratni protest u Srbiji je

značio zalaganje da vojni obveznici ne odu na front, što je značilo uglavnom ipak manji fizički rizik nego antiratno zalaganje na borbenoj liniji. Ovi pokreti su se često zalagali za univerzalne ciljeve, kao što su mir, solidarnost i pružanje pomoći. Po čemu se „Zicer” razlikovao od drugih mirovnih pokreta u Srbiji? Ako uporedimo sa drugim, sličnim pokretima, u ovom slučaju je značajna i etnička dimenzija: učesnici i učesnice protesta u Trešnjevku su govorili mađarski, svoja obaveštenja su pisali na mađarskom, svoje stavove su izlagali na mađarskom jeziku, a nisu želeli da učestvuju u ratu ne samo zbog svojih političkih stavova, nego i zbog svog nacionalnog identiteta. Na kraju može da se postavi i pitanje po čemu se Duhovna republika Zicer razlikovala od drugih mirovnih pokreta u Srbiji koje su organizovale žene? Uprkos tome što su inicijatorke protesta bile žene, zbog svog etničkog karaktera i ruralne odlike zajednice, „Zicer” nije bio feministički pokret, bar ne u onom smislu u kojem je to bio beogradski, okupljen oko antiratnih aktivnosti. Za učesnice „Zicera” je etnički okvir bio važniji od rodnog, i nije im predstavljao problem tradicionalni rodni režim – one su, umesto toga, u pokretu videle mogućnost izražavanja svoje ličnosti u zajednici, kao i doživljavanje rodne uloge u mikrozajednici ili u okviru manjinskog društva.

LITERATURA

- Anderson, Benedict. 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. London, New York: Verso.
- Anthias, Floya, and Nira Yuval-Davis. 1989. „Introduction.” In *Woman – Nation – State*, edited by Floya Anthias and Nira Yuval-Davis, 1–15. London: Macmillan.
- Balbo, Laura. 1979. „La doppia presenza.” *Inchiesta* 8(32): 3–6.
- Blagojević, Marina. 1998. „Ženski pokret u Beogradu 1990-1997: pogled iznutra / pogled spolja.” U *Ka vidljivoj ženskoj istoriji: ženski pokret u Beogradu 90-ih*, priredila Marina Blagojević, 19–42. Beograd: Centar za ženske studije, istraživanja i komunikaciju.
- Cacace, Rosaria, Arcangelo Menafra, and Agostino Miozzo. 1996. *This War is Not Mine: From Women for Mostar*. Lissone: Cooperazione Italiana.
- Crenshaw, Kimberle. 1989. „Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist

- Theory and Antiracist Politics.” *University of Chicago Legal Forum*, 140: 139–167. Dostupno na: <https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/view-content.cgi?article=1052&context=uclf>
- Eriksen, Thomas Hylland. 2007. „Complexity in Social and Cultural Integration: Some Analytical Dimensions.” *Ethnic and Racial Studies* 30(6): 1055–1069. doi: 10.1080/01419870701599481
- Fantone, Laura. 2007. „Precarious Changes: Gender and Generational Politics in Contemporary Italy.” *Feminist Review* 87(1), 5–20.
- Fox, Richard G. 1996. „Gandhi and feminized nationalism in India.” In *Women Out of Place: The Gender of Agency and the Race of Nationality*, edited by Brackette F. Williams, 37–49. New York: Routledge.
- Gal, Susan, and Gail Kligman. 2000. *The Politics of Gender after Socialism: A Comparative-Historical Essay*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Helms, Elissa. 2003. „Women as Agents of Ethnic Reconciliation? Women’s NGOs and International Intervention in Postwar Bosnia-Herzegovina.” *Women’s Studies International Forum*, 26(1): 15–33. doi: 10.1016/S0277-5395(02)00352-7
- Helms, Elissa. 2007. „‘Politics is a Whore’: Women, Morality and Victimhood in Post-War Bosnia-Herzegovina.” In *New Bosnian Mosaic: Identities, Memories and Moral Claims in a Post-war Society*, edited by Xavier Bougarel, Elissa Helms, and Ger Dujizings, 235–253. Burlington, Aldershot: Ashgate.
- Irwin-Zarecka, Iwona. 1994. *Frames of Rememberance: The Dynamics of Collective Memory*. New Brunswick, London: Transaction Publishers.
- Kaliterna, Tamara, prir. 2013. *Žene, mir, bezbednost*. Beograd: Žene u crnom. http://zeneucrn.com/pdf/podlistak_zene_mir_bezbednost_mart2013.pdf
- Lendák-Kabók, Karolina. 2016. „Az interszekcionalitás vajdasági vonatkozásai.” *Létünk* 46(4): 73–84.
- Mackinnon, Catharine. 2013. „Intersectionality as Method: A Note.” *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 38(4): 1019–1030. doi: 10.1086/669570
- Mishler, Elliot G. 1986. *Research Interviewing: Context and Narrative*. Cambridge: Harvard University Press.
- Mostov, Julie. 1995. „‘Our Women’/‘Their Women’: Symbolic Boundaries, Territorial Markers, and Violence in the Balkans.” *Peace and Change* 20(4): 515–529. doi: 10.1111/j.1468-0130.1995.tb00250.x

- Schiffrin, Deborah. 1994. *Approaches to Discourse*. Oxford: Wiley–Blackwell.
- Yuval-Davis, Nira. 1997. *Gender and Nation*. London: Sage.
- Vasiljević, Jelena. 2016. *Antropologija građanstva*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Zaharijević, Adriana. 2010. *Žene u izgradnji mira: istraživanje*. Beograd: Ženski informaciono-dokumentacioni centar.
- Zajović, Staša. 2012. „Feministički antimilitarizam Žena u crnom.” U *Od materinske politike mira do feminističko-antimilitarističkog otpora: čitanka za kurs o prisilnoj mobilizaciji i ženskom otporu*, priredila Staša Zajović, 34–56. Beograd: Žene u crnom, Kotor: ANIMA. Dostupno na: <https://www.zenskisud.org/pdf/Od%20materinske%20politike%20mira%20citanka%20o%20prisilnoj%20mobilizaciji.pdf>.
- Žarkov, Dubravka. 1999. „From ‘Media-War’ to Ethnic War: The Female Body and the Production of Ethnicity in Former Yugoslavia (1986-1994).” Phd Diss., University of Nijmegen.

INTERVJUI

- Balla, Lajos Laci. 2017a. 9. avgust 2017.
- Balla, Lajos Laci. 2018. 2. februar 2018.
- Bata, Ildikó. 2018. 2. februar 2018.
- Gazdag, Veronika. 2018. 2. februar 2018.

ČLANCI U MEDIJIMA, VEB STRANICE I OSTALI IZVORI

- Balla, Lajos, szerk. 2017b. *Kispiactól Oromhegyesig – lehetett bátran is félni – (1991–1992)*. Az újvidéki Magyar Szó napilapban 2011. Szeptember – 2012. Május időszakban A magyarok háborúellenes önszerveződése a Vajdaságban (1991-1992) és az újvidéki Családi Kör hetilapban a 2016. augusztus – 2017. április időszakban A közelmúlt dokumentumai, Balla Lajos Laci a mozgósításról, háborúellenes megmozdulásokról és ezeknek az éveknek a hordalékáról címeken megjelentetett visszamlékezés-sorozat szerkesztett változata. Oromhegyes: Oromhegyesi Faluház Alap.
- Balogh, István. 2012. *Virágot ültetni siskba*. Oromhegyes: Oromhegyesi Faluház Alap.

- Friedman, Vanessa. 1993. „Right On, Log On.” *The New Yorker*, December 27, 58. Dostupno na: <https://www.newyorker.com/magazine/1993/12/27/right-on-log-on>
- Gruhonjić, Dinko. 2007. „Trešnjevačka republika – 15 godina.” *Deutsche Welle*, 19. maj. Dostupno na: <http://www.dw.com/sr/tre%C5%A1njeva%C4%8Dka-republika-15-godina/a-2661433>.
- Keszég, Károly. 1995. „Az ellenállás két hónapja. Oromhegyesi jubileum – Nyitány vagy finálé?” *Napló*, július 17. Dostupno na: <https://naplo.org/index.php?p=hir&modul=delvidek&hir=481>.
- Keszég, Károly, szerk. 1995. *Téves csatatéren II*. Újvidék: Napló.
- Paczian, Werner. n.d. „Imagine There’s A War and No One Takes Part.” Dostupno na: <http://www.misyononline.com/jul-aug1995/imagine-the-re%E2%80%99s-war-and-no-one-takes-part>.
- PeaceWomen Across the Globe. n.d. Erni Friholt (Sweden). Dostupno na: http://wikipacewomen.org/wpworg/en/?page_id=1832.
- Tha. 2012. „Továbbra is él a Zitzer Szellemi Köztársaság.” *Hét Nap*, május 16. Dostupno na: <http://hetnap.rs/mobil/?p=cikk&id=11807>.
- Tóth, Lívia. 1992. „Az utolsó menedékhely: Lányok, asszonyok a vártán – Oromhegyesi beszélgetések. *BékeNapló*, május 5, 7.
- Vígi Zsoldos, Zsaklina. 2016. „Teszem a dolgom: Beszélgetés Balla Lajos Lacival a délszláv háborúk kezdetéről, a háborúellenes tüntetésekről és arról, negyed évszázaddal az események után hogyan látja mindezt, megérte-e a harc.” *Családi Kör*, augusztus 25, 10–12.

FILMOVI

- Berényi, Zsuzsa. 2017. *A délszláv háború bátor magyar asszonyai*. Budapest: Magyar Televízió, Kárpát Express, január 22. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=-1Eb8UKDBTU>
- Haenecke, Marc, AND Michael Leuthner. 1997. *Wir wollen liber hier sterben als in Sarajevo*. München: FilmFernsehFonds Bayern.
- Kovács, István 2017. *Asszonyok lázadása*. Budapest: Szupermodern Stúdió
- Leđenac, Maja, Branislava Opranović, Norbert Šinković, i Darko Šper. 2018. *Nisu ćutali*. Novi Sad: NDNV. Dostupno na: <https://vimeo.com/124506117/description>

Reditelj nepoznat. 1993. *Ein Dorf will Frieden*. Bonn, Berlin: Deutsche Welle.

Bez reditelja. 1992. *Bez naslova* [Arhivski snimak].

Primljeno: 09.09.2018.

Prihvaćeno: 30.09.2018.

Women in the Headquarters: The Case of the Zitzer Spiritual Republic

Krisztina RÁCZ

University of Belgrade
Institute for Philosophy and Social Theory

University of Oslo
Faculty of Humanities

Summary: Based on the analysis of the case study of the Zitzer Spiritual Republic, an antiwar movement in the ethnically dominantly Hungarian village Trešnjevac/Oromhegyes that took place in 1992, the article aims at reflecting on theoretical and empirical questions related to the links between ethnic and gender identifications. Using intersectionality as a perspective and through the analysis of newspaper articles and other printed publications, video recordings from the time of the event and later, as well as oral and written recollections of the members of the peace movement, the text deals with issues such as the importance of gender roles and gender regimes in the everyday life of the community built in the Zitzer Spiritual Republic, the role of the women who initiated Zitzer and their perspectives on war, ethnicity, gender and community, the gendered division of agency in the “imagined community”, antiwar activism in minority and/or rural settings and the dynamics of the private and public spheres.

Keywords: gender, ethnicity, Trešnjevac, club Zitzer, Zitzer Spiritual Republic, gender roles, antiwar activism